

FORURI DE JUDECATĂ, JUDECĂȚI, GLOABE, PE DOMENIUL GURGHIU ÎNTRE ANII 1652—1715

Organizarea și funcționarea forurilor de judecată din Transilvania, în secolele XVI—XVII, este cunoscută în liniile sale generale.¹ Se cunoaște detaliat organizarea și funcționarea scaunelor de judecată ale domeniilor cetății Făgăraș și Chioar în secolele XVII—XVIII².

În dorința de a elucida unele aspecte ale mecanismului deosebit de complex al forului domenal de judecată, ne propunem să urmărim, desigur, în limitele materialului documentar de care dispunem pînă în prezent, forurile de judecată, judecățile și gloabele de pe domeniul Gurghiu. Pentru început am folosit urbariile și unele acte economice ale domeniului.³

Domeniul Gurghiu se înscrie în rîndul domeniilor fiscale din Transilvania și are în cursul secolului al XVII-lea și începutul lui XVIII între 22 și 12 sate.⁴

¹ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, București, 1967, vol. I, p. 368—381. Studiul lui A. Kiss, *Forul dominal în Transilvania*, în *RevArh*, XII (1969), nr. 2, p. 59—70, avînd la bază o vastă documentație parcursă, lămurește aspectele esențiale ale modului de organizare a forului dominal, avînsînd și problematica de perspectivă în studierea acestei instituții.

² Șt. Meteș, *Din istoria dreptului românesc în Transilvania*, în *ARMSI*, s. III, t. XVII, p. 87—118. Pentru aceeași regiune, studiul de sinteză al lui D. Prodan, *Boievi și vecini în Țara Făgărașului, în sec. XVI—XVII*, în *AIIC*, VI (1963), p. 161—300 și îndeosebi p. 283—286. Pentru Chioar v. Szentgyörgyi Mária, *Kövár vidékének társadalma*, Budapest, 1972, p. 44—48.

³ *Urbarium seu connumeratio colonorum vel jobbagionum ad Arcem Görgeny pertinentium ... Die 18 Mensis... 1652*. Original, incomplet, în Arhiva Statului Budapesta, Arhiva Conventului de la Cluj—Mănăstur. Fotocopie la Bibl. Fil. Acad. Cluj, Arhiva Istorică. *Inventarul și urbariul domeniului Gurghiu din anul 1665*, original, deteriorat, fără foaie de titlu la Arhiva Istorică, Colecția generală, (1651—1670). *Inventarium bonorum Görgény Szent Imreh anni 1688*. Original în Arhiva Istorică, arhiva familiei Bornemisza, lit. G, fasc. II, nr. 10. *Inventarium Dominium sive Curiae Fiscii ... Görgény Szent Imrehiensis ... diebus 1, 2, 3 et sequentibus Mensis July 1694*. Original în Arh. Ist., arh. fam. Jósika, fasc. 13, nr. 2. *Inventarium universorum bonorum tam mobilium quam etiam immobilium Curiae Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestatis Görgeniensis ... a die 12 usque ad 20 praesentis July. Annj millesimi sexcentissimi nonagesimi septimj*. Orig. în Arh. Ist., arh. fam. Korda, fasc. 59, nr. 2. *Inventarium seu Connumeratio omnium bonorum jobbagionum Fiscalium ad Arcem et Curiam Görgeniensium pertinentium ... a die 5 Mensis Juny usque ad Diem 12 Mensis ejusdem Anni 1706*. Orig. în Arh. Ist., arh. fam. Bornemisza, lit. G, fasc. I, nr. 73. *Inventarul și urbariul domeniului Gurghiu din anul 1715 luna ianuarie*. Orig., deteriorat, în Arh. Ist., arh. fam. Bornemisza, Lit. G. fasc. I, nr. 22. Colecția de *Socoteli princiarie*. Orig. Arh. Ist., nr. 639—662.

⁴ *Mon. Com. R. Trans.*, vol. XI, p. 106; vol. XII, p. 404. În ce privește numărul satelor, domeniul este supus unor fluctuații. Totuși nucleul de bază va fi compus din: Gurghiu, centrul militar și economic al domeniului, Adrian, Beica de Sus și Beica de Jos, Cașva, Comori, Hodac, Ibănești, Iernuțeni, Jabenița, Orșova, Petelea, Simihaiul de Pădure, Șerbeni.

Revenind la dreptul de judecată al stăpînului feudal asupra supușilor săi, e bine cunoscut faptul că acesta decurge din imunitatea feudală, reprezentînd unul din atributele fundamentale ale acesteia. Exercitat curent prin intermediul scaunului de judecată al stăpînului, el este unul din mijloacele eficiente de constrîngere în raporturile stăpînului cu supușii săi. În al doilea rînd, gloabele aplicate în urma judecăților sînt o sursă permanentă de venituri bănești atît pentru stăpîn cît și pentru dregătorii săi.

Apoi legislația secolului al XVII-lea consfințește nu numai dreptul de judecată al stăpînului, dar și obligația de a face această judecată în satele ce-i aparțin.⁵

Este cunoscut faptul că stăpînul își exercită dreptul de judecată prin intermediul dregătorilor săi, mai precis al judelei satului și al provizorului.

În ierarhia forurilor de judecată și de pe domeniul Gurghiu, prima instanță este scaunul de judecată sătesc (*biró széke, fűstin birajak előtt*) în frunte cu judele. Textele cuprinse în urbariul domeniului din anul 1688 sînt edificatoare. Aici se precizează că în atribuțiile acestui for intră abaterile cu amenzi pînă la 3 fl. Despre componența scaunului de judecată sătesc avem o singură mențiune, și aceea generală, la 1697 în satul Beica de Jos unde sînt amintiți și jurații (*hitesek*). În genere se cunoaște faptul că scaunul de judecată sătesc e format din judele satului și jurați, aceștia din urmă într-un număr variabil.

Judele este capul satului, răspunzătorul direct de bunul mers al trebuirilor, de îndeplinirea tuturor obligațiilor față de stăpîn și stat, el este și judecătorul pricinilor mărunte ivite în sat sau legate de unul din locuitorii satului. El este prezent în toate actele de interes comun.⁶

Pe domeniul Gurghiu judele este consecvent înscris în urbarii sub titlul de: *judex, judex loci, biro, falus biro, falus és udvari biro, kenez*. El este numit dintre supușii domeniului. Pentru a ilustra starea materială a judelei din satele domeniului dăm mai jos următorul tabel pentru anii 1652—1715:

Satul	Anul	Numele judelei	căi	boi	vaci	junci	oi	porci	stupi	Obs.	
	1652	<i>Szabo György</i>	—	—	4	1	—	—	—	<i>biro</i>	
	1665	<i>Barabas György</i>	—	1	—	2	—	4	—	<i>biró</i>	
Gurghiu	1688	} Nu are jude fiind porțiune									
	1694										
	1697										
	1706		<i>Nagy Mihaly</i>	—	2	2	2	—	8	—	<i>falus biró</i>
	1715	<i>Franciscus Kovacs</i>	—	—	1	2	—	5	2	<i>judex loci</i>	

⁵ *Mon. Com. R. Trans.*, vol. V, p. 470—471, 503—504; vol. VII, p. 516, 521—522; vol. VIII, p. 110—111; vol. X, p. 375. *Approbatæ Constitutiones*, P. III, tit. XI, art. VII; *Compilatae Constitutiones*, P. III, tit. XI, art. 1.

⁶ D. Prodan, *Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII—XVIII*, în *AIIC*, IV (1961), p. 217—235.

Satul	Anul Numele judelui	cai	boi	vaci	junci	oi	porci	stupi	Obs.
Petelea	1652 <i>Kintses György</i>	8	6	3	4	—	13	—	<i>falu birai</i>
	1665 <i>Varga Janos</i>	1	1	2	4	6	—	6	<i>biro</i>
	1688 <i>Kintses Janos junior</i>	3	12	4	4	10	18	10	<i>biro</i>
	1694 <i>Kintses György</i>	8	13	5	2	18	12	8	<i>biro</i>
Comori	1652 <i>Huszar Peter</i>	2	6	6	5	21	6	8	<i>biro</i>
	1665 <i>Huszar Janos</i>	—	6	—	1	20	10	2	<i>biro</i>
	1688 <i>Huszar Janos</i>	1	8	2	6	36	24	8	<i>biro</i>
	1694 <i>Huszar Janos</i>	1	2	3	2	5	2	2	<i>biro</i>
	1697 <i>Huszar Janos</i>	1	4	3	—	3	5	2	<i>biro</i>
	1706 <i>Pop Andreika</i>	—	2	2	2	—	5	—	<i>biro es udvari biro</i>
	1715 <i>Huszar Oprea</i>	1	—	2	5	4	2	—	<i>judex loci</i>
Beica de Jos	1652 <i>Menyhart Ferencz</i>	1	—	—	—	—	2	—	<i>biro</i>
	1665 <i>Menyhart Janos</i>	—	2	2	4	—	2	—	<i>biro</i>
	1688 <i>Fabian Mihaly</i>	—	—	—	2	—	—	2	<i>biro</i>
	1694 <i>Szasz Marton</i>	—	—	—	1	—	2	—	<i>biro</i>
	1706 <i>Menyhart Tamas</i>	—	—	1	1	—	6	—	<i>falus biro</i>
	1715 <i>Menyhart Fr.</i>	—	—	2	4	1	8	—	<i>judex loci</i>
Beica de Sus	1652 <i>Trutza Laszlo</i>	6	6	2	4	—	7	—	<i>falus biro</i>
	1665 <i>Trutza Peter</i>	1	2	—	2	7	7	3	<i>biro</i>
	1706 <i>Barda Jon</i>	1	6	2	1	10	20	4	<i>kadar es biro</i>
Orșova	1652 <i>Czorba György</i>	—	6	2	6	—	19	14	<i>örökös falu biro</i>
	1665 <i>Czorba Laszlo</i>	—	4	2	3	15	10	8	<i>biro</i>
	1706 <i>Czorba Laszlo</i>	1	5	3	2	2	5	8	<i>falusi es udvari biro</i>
	1715 <i>Czorba Lupul</i>	—	4	4	5	2	7	—	<i>judex loci</i>
Cașva	1665 <i>Vlaiku Lukacs</i>	—	4	—	2	8	3	—	<i>biro</i>
	1688 <i>Dobrin Gabor</i>	—	—	—	—	—	—	—	<i>biro</i>
	1694 <i>Simon György</i>	—	2	1	1	—	—	—	<i>biro</i>
	1697 <i>Dolca Tomsa</i>	—	—	4	1	—	2	—	<i>biro</i>
	1715 <i>Simon Toader</i>	—	2	—	1	—	12	—	<i>judex subditorum</i>
Hodac	1652 <i>Todoran Nicolae</i>	—	4	2	4	—	4	—	<i>biro</i>
	1688 <i>Niculis György</i>	—	4	4	3	—	3	—	<i>biro</i>
	1694 <i>Fejer Lukacs</i>	—	—	1	2	—	1	—	<i>biro</i>
	1706 <i>Man Ion</i>	—	6	3	3	12	12	2	<i>falus biro</i>
	1715 <i>Fejer Demeter</i> <i>Farkas Toader</i>	—	4	2	1	—	6	4	<i>judex loci</i>
Chiheriul de Jos	1652 <i>Marcus Tamas</i>	7	4	2	4	7	21	4	<i>kenez</i>
	1665 <i>Marcus G.</i>	5	6	2	3	40	15	10	<i>biro</i>
	1688 <i>Bojtos Janos</i>	2	—	2	7	2	2	—	<i>biro</i>

Satul	Anul Numele judeului	cai	boi	vaci	junci	oi	porci	stupi	Obs.
Șerbeni	1652 <i>Gramă Peter</i>	1	4	4	3	10	10	—	<i>biro</i>
	1688 <i>Botska Janos</i>	—	2	1	2	10	10	—	<i>biro</i>
	1706 <i>Gramă Ilie</i>	—	2	2	—	6	3	—	<i>falus biro</i>
	1715 <i>Tavaszi Gabor</i>	—	2	1	2	—	8	—	<i>judex loci</i>
Adrian	1652 <i>Marcus Petru</i>	—	6	—	2	10	1	—	<i>kenez</i>
	1665 <i>Rusan Zaharie</i>	—	—	—	1	2	1	—	<i>biro</i>
	1706 <i>Sipos Mihaly</i>	1	—	2	—	4	—	2	<i>falus biro</i>
Jabenița	1652 <i>Pop Dumitru</i>	—	4	—	3	—	4	—	<i>sevage biraia</i>
	1665 <i>Pop Dumitru</i>	6	8	—	2	30	15	—	<i>biro</i>
	1688 <i>Pop Krisztc</i>	6	4	2	1	25	10	—	<i>biro</i>
	1694 <i>Pop Krisztian</i>	4	4	3	2	—	8	—	<i>se biro</i>
	1706 <i>Pop Toader</i>	2	—	4	2	—	4	—	<i>falus biro</i>
	1715 <i>Pop Toader</i>	—	3	1	2	—	4	1	<i>judex loci et subditorun</i>

Judele satului și pe domeniul Gurghiu nu este unul dintre iobagii cei mai cu stare. Dimpotrivă în unele cazuri, sub raportul înzestrării sale economice este sub nivelul multor iobagi cu gospodăria medii din satul respectiv. De multe ori juzi ai satelor sînt dintre cei cu o situație materială precară, fără vite de jug, sau insuficiente chiar și pentru un plug. Astfel, la 1665, Nagy Mihaly, judele din Iernuțeni, Rusan Zaharia, judele din Ibănești nu au înscrisi în dreptul lor boi. Situații similare apar și la 1688. Un caz demn de menționat e cel din Chiheriul de Jos, unde judele Boitoș Ioan are doar 2 boi, 2 junci, 7 oi, 2 porci și 2 stupi. În același sat iobagul Mărcuș Dănilă, care nu e jude, are 23 de cai, 8 boi, 2 vaci, 3 junci, 100 de oi, 20 de porci și 10 stupi. În urbariul din 1694 am întilnit două situații în care judele e fără vite, la 1697 una, la 1706 și 1715 cite două.

Observațiile marginale din urbarii arată că și la Gurghiu juzii satelor erau scutiți de obișnuitele sarcini iobăgești beneficiind de diverse scutiri față de stăpin. Astfel, în dreptul cnezului din Cașva, Cherestel Petru, se notează: cnez, nu slujește cu nimic; Todoran Nicolae, judele din Hodac: dijmă nu dă cit este în funcție; la 1652 în Chiheriul de Jos, cînd urbariul înscrie daturile, se menționează că cnezul e dator să dea provizorului anual cite o oaie cu lapte.

În ceea ce privește obligațiile față de fisc, la Sinmihaiul de Pădure, în dreptul judeului Stoia Petru se menționează că nu datorează cu nici o dare.

Date fiind aceste scutiri, atît stăpinul feudal cit și fiscul aveau tot interesul ca funcția de jude să fie deținută de un iobag cu o mai mică capacitate de prestații. Se ajunge chiar pînă acolo încît judele satului să fie recrutat dintre jeleri. Satul Adrian, de exemplu, la 1706 are ca jude un jeler.

O situație deosebită am întilnit la Șerbeni în anul 1652, cînd sînt înscrisi la același sat doi juzi cu mențiunea: unul e jude într-un an, celălalt în anul următor⁷. Situații similare se

⁷ După judele satului Gramă Peter, în dreptul iobagului Gramă Mate se notează: *ez a biroual egy, eggik eggik esztendeoben biro, masik masikon.*

cunosc și în satele Pietroasa, Poienii de Sus, Cociuba, Răstoaca de pe domeniul Beiuș la 1600, când în aceste sate sînt înscriși cite doi juzi, fără alte mențiuni⁸.

Un fenomen interesant, dar care nu dă dreptul la generalizări, e faptul că din urbariile cercetate, în unele sate am constatat că judele provine din aceeași familie. În sprijinul afirmației să dăm cîteva exemple : la 1652 în Beica de Sus jude e Truța Vasile, iar la 1665 Truța Petru ; în Comori la 1652 jude e Huszar Peter, iar în 1665 Huszar Janos ; în Beica de Jos la 1652 e Menyhart Ferencz, iar la 1665 Menyhart Janos. Și la 1694 găsim în Comori un jude cu numele de Huszar Janos. Să fie cel din 1665 ? Mai puțin probabil. Dar e sigur că cel din 1694 e și în 1697. Și la 1706 în Beica de Jos e înscris un jude cu numele de Menyhart Thamas. Dintre juzii înscriși pe domeniu la 1706, în 1715 găsim unul singur cu același nume, pe Ciorba Lupul. În Petelea consemnăm o situație ce vine în sprijinul afirmației noastre. În dreptul judeului satului se notează că a murit. Mai jos e înscris fiul său pe această funcție. Se proceda în această situație la o nouă alegere, la o nouă numire sau doar la o simplă transferare a funcției asupra fiului rămas ? Singurul caz întîlnit nu permite nici el generali zări.

Forul imediat următor scaunului judeului este scaunul de judecată al crainicului. În secolul al XVII-lea, pe domeniul Gurghiu e menționat un singur crainic, a cărui autoritate se extinde asupra majorității satelor domeniului.

Textele urbariilor din secolul al XVII-lea îl menționează pe crainic, respectiv scaunul de judecată al crainicului (*hrajnik szék*), ca instanță de judecată a pricinilor ce depășesc o amendă de 3 fl., precum și ca instanță de apel intermediară între scaunul de judecată al judeului și cel al provizorului⁹.

Remarcăm însă că autoritatea crainicului nu se extinde asupra tuturor satelor domeniului. Unele sate nu cunosc în activitatea judecătorească decît scaunul sătesc și scaunul de judecată al provizorului. Urmărind problema în urbariile din anii 1688, 1694, 1697, 1706, 1715, acestea fiind consecutive, constatăm că Gurghiul, Petelea, Beica de Jos și Jabeșița nu sînt supuse autorității judiciare a crainicului. Primele două sînt țirguri, Beica de Jos e sat unguresc, iar Jabeșița este satul tăietorilor de sare cu un regim deosebit în cadrele domeniului. Autorității scaunului de judecată al crainicului îi sînt subordonate pe domeniul Gurghiu 8 pînă la 12 sate. La 1706, scaunul de judecată al crainicului nu mai apare în texte, deși ca persoană crainicul e menționat în urbariu. La această dată textele judecătîrilor trimit la Gurghiu, unde se amintesc scaunul de judecată al judeului, al provizorului și dreptul de apel la prefect. La 1715 locul și atribuțiile scaunului de judecată al crainicului sînt luate de scaunul de judecată al șpanului. Așa cum vom vedea în continuare, același urbariu îl pune sub semnul egalității pe șpan cu crainic, mai precis îl numește șpan pe crainic¹⁰. În anul 1705 procedura de judecată e înscrisă la țirgul Gurghiu și la acesta trimit textele celorlalte sate. Excepție face Jabeșița, unde scaunului sătesc îi urmează judecata provizorului și aici cauza se incheie¹¹. Scaunul șpanului își extinde autoritatea asupra întregului domeniu, cu excepția Jabeșiței.

⁸ D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II, București, 1968, p. 830.

⁹ Textul cel mai semnificativ e cel cuprins în urbariul domeniului la anul 1688 la satul Comori: *A Biro székin kezdik pereket, ott nem tetzvéen az Krajnik székiire viszik, onnan pedig viszik Udvar biro uram székiire*'.

¹⁰ „Juxta relationem Seniorum Jspanorum vulgo Krajnik dictorum ...

¹¹ „Minden törvénykezések az ő magok birajok előtt kel lenni, ott nem tetzük nemellyik fél az udvarbiro eleiben apelahattya holottis vegenek kel szakadni.

Instituția crăiniciei este atestată documentar în Transilvania ca o instituție tradițional românească¹².

La Gurghiu crainicii sînt înscrși în urbarii, alături de ceilalți supuși feudali :

Satul	Anul Numele crainicului	c.	b.	v.	j.	o.	p.	s.	Obs.
Sînmihaiul de Pădure	1652 <i>Korman Lukacs</i>	13	6	2	6	10	14	9	<i>krajnik</i>
Sînmihaiul de Pădure	1665 <i>Korman Lazar</i>	10	8	2	4	30	16	1	<i>krajnik</i>
Orșova	1688 <i>Biro Peter</i>	8	4	4	3	19	8	5	<i>krajnik</i>
Orșova	1694 <i>Biro Peter</i>	5	6	3	2	46	5	3	<i>krajnik</i>
Orșova	1697 <i>Biro Peter</i>	10	10	4	6	70	20	3	<i>krajnik</i>
Comori	1706 <i>Kota Lupul</i>	2	3	2	2	2	6	3	<i>krajnik</i>

Tabelul ne permite cîteva observații : 1. crainicii sînt și ei supuși feudali ; 2. obișnuit dispun de o situație materială superioară oricărui iobag ; 3. instituția crăiniciei își atestă existența și în această zonă pînă în primele decenii ale secolului al XVIII-lea.

În 1715 crainicul e amintit cu ocazia înscrierii slujbelor jelerilor : „*juxta relationem Seniorum Jspanorum vulgo Krajnik dictorum ...*” Deci cuvîntul crainic se echivalează la această dată în Gurghiu, cu șpanul, iar faptul că el este cel întrebât despre obligațiile de lucru ale supușilor și răspunsul său e trecut drept normă oficială în urbariu, arată că de fapt are și atribuțiile acestuia. În tabelele urbariului din 1715 cuvîntul crainic nu mai apare. Acum îl găsim înscris pe șpanul Fejer Peter la Hodac. El figurează și în lista celor ce primesc și o prebendă de la curte, cu specificația *subditus*. Primește zilnic 4 piinișoare, iar odată pe an o jumătate de piele pentru opinci.

Deci constatăm că instituția crăiniciei a suferit o metamorfoză : la 1697 atribuții judecătorești, în 1706 menționată doar cu numele fără nici o precizare asupra rosturilor sale, pentru ca la 1715 crainicul să fie identificat cu șpanul domeniului și înscris în rîndul prebendarilor. Șpanul, spre deosebire de crainic, este un dregător domeniial a cărui autoritate se extinde asupra tuturor așezărilor domeniului. În 1715 el are atribuții judecătorești și administrative. Dar putem merge cu precizările mai departe : într-o listă a personalului domeniial din Gurghiu, databilă la mijlocul secolului al XVIII-lea, cei doi crainici (termenul reapare) sînt enumerați printre prebendarii domeniului în fruntea listei, urmați de juzii domeniiali, grădinari, păcurari, păstori, vieri și alții. La sfîrșitul listei se propune ca unul din cei doi crainici, Krajnik Iosif, să fie depus din funcție, urmînd ca de acum să-și presteze obișnuita slujbă săptămînală¹³.

Materialul documentar permite cîteva concluzii : 1. Se confirmă că și valea Gurghiului este încă una din zonele din Transilvania care păstrează bine instituția crăiniciei în secolul al XVII-lea. 2. În secolul XVII crainicii apar ca judecătorii cauzelor cu peste 3 fl. amendă, iar scaunul de judecată al crainicului e instanță intermediară de apel între scaunul de judecată al judeului satului și cel al provizorului domeniial ; de la începutul secolului al XVIII-lea crainicul este designat și ca șpan, avînd pe lîngă atribuții judecătorești și atribuții economico-administrative. 3. Autoritatea judecătorească a crainicului se extinde asupra a 8—12 sate

¹² Szabó T. Attila, *A feudalizmuskori karajnik-krajnik tisztségnév szótörténetéhez*, în *Nyelvés irodalomtudományi közlemények*, IX (1965), nr. 1, p. 61—77 ; D. Prodan, *op. cit.*, vol. I, p. 198—200 ; Szentgyörgyi Mária, *op. cit.*, p. 45.

¹³ „... hivatalából letétetni, s hetes szolgálat mellé rendelletni praebenda nélkül helyyes volna. Orig. Arh. Ist., arh. fam. Bornemisza, Lit. G, fasc. I, nr. 22/1.

românești, dar nu cuprinde și tirgurile (Gurghiul și Petelea), precum nici Beica de Jos, sat unguresc, și Jabenița, satul tăietorilor de sare. În secolul al XVIII-lea, cînd crainicul cumulează și atribuțiile șpanului, autoritatea sa judecătorească se extinde asupra tuturor satelor domeniului, scaunul șpanului precedînd în judecată pe cel al provizorului și prefectului. 4. Crainicii sînt acum și ei supuși feudali înscriși alături de ceilalți iobagi și jeleri: ca stare materială, sînt, obișnuit, cei mai înstăriți de pe domeniu, iar în secolul al XVIII-lea se numără printre prebendarii domeniali.

Aceste cîteva constatări aduc contribuții noi la cele cunoscute pînă în prezent: 1. crainicul este el însuși judecător, cu un scaun propriu de judecată, cu atribuții bine circumscrise și nu numai un element auxiliar, executor al altor foruri de judecată. 2. Din secolul al XVIII-lea crainicul în Gurghiu are pe lîngă atribuții judecătorești și atribuții administrativ-economice (ca șpan), menținîndu-se în cadrul raporturilor feudale.

Forul suprem de judecată pe domeniu este scaunul de judecată al provizorului (*udvarbiro széke*). Despre componența lui materialul cercetat nu ne dă amănunte, însă textele îi descriu bine atribuțiile. El reprezintă instanța superioară de judecată și de apel pentru cauzele judecate de forurile inferioare.

Dar jurisdicția domeniului, după cum am văzut, se exercită doar asupra delictelor curente. Forurile de judecată ce funcționează pe domeniu nu pot judeca delictele ce implică sentința capitală. Asemenea delictes sînt transferate forurilor de judecată ale comitatului.

Urbariul domeniului Gurghiu din anul 1715, în privința jurisdicției domeniiale, aduce cu sine o informație prețioasă. La această dată domeniul are drept de paloș (*jus gladii*). Textul pe care îl înscrie urbariul e foarte laconic, rezumîndu-se să menționeze că dreptul de paloș pe acest domeniu se exercita după uzul și obiceiul cunoscut în toată Transilvania. Pronunțarea sentinței capitale se putea face doar în prezența dregătorilor comitatului, iar execuția într-un loc rezervat în tirgul Gurghiu sau în afara lui. Deci un text care nu ne permite contribuții noi asupra instituției.

Se știe că *jus gladii* se acorda printr-un privilegiu, ce ducea la extinderea dreptului de judecată al stăpînului feudal și asupra delictelor mari¹⁴. Acest drept nu mai decurgea din dreptul de judecată al stăpînului feudal, ci el se primea individual, pentru merite deosebite, prin concesiune regală, imperială. Pentru o lămurire parțială a situației din Gurghiu aducem diploma împăratului Carol al VI-lea din 1721 iulie 31, Viena, prin care Gheorghe Bánffi, comite suprem al comitatului Dăbîca, primește drept de paloș în domeniul său Peștiș din comitatul Bihor¹⁵. Din diplomă rezultă că dreptul de paloș acordat atît lui Gheorghe Bánffi, cît și urmașilor săi. Pe domeniul Peștișului are dreptul să pedepsească pe răufăcători prin: spînzurătoare, tragere pe roată, tăierea capului, precum și folosirea instrumentelor de tortură. Tot din diplomă rezultă că dreptul de paloș era exercitat în limitele hotarelor domeniului asupra tuturor răufăcătorilor (hoți, otrăvitori, incendiatori, ucigași, vrăjitori etc.) Deci avem în față o diplomă ce concesiona acest drept unei persoane particulare. În cazul domeniului Gurghiu, vedem că acest drept îl avea domeniul, deci autoritatea supremă de pe el, reprezentată desigur prin provizor, asistat întotdeauna de reprezentanții comitatului.

Urbariile pe care le-am utilizat înscriu și amenziile sau gloabele, pedepsele în bani ce se aplicau pentru diverse delictes și dregătorii domeniali ce beneficiau de pe urma lor. Textele stabilesc cu precizie și suma ce revine fiecăruia din gloaba încasată.

¹⁴ D. Prodan, *op. cit.*, vol. I, p. 113—116.

¹⁵ Orig. Arh. Ist., arh. fam. Bánffi, fasc. 62, nr. 19.

În urbariile domeniului gloabele sînt înscrise sub titlul de *mulctae, mulctae seu birsagia, birságh*. Sînt cele cunoscute și în alte părți ale Transilvaniei. Dar chiar în cadrele destul de limitate ale domeniului ele variază de la sat la sat.

Pentru prima oară gloabele le găsim înscrise în 1652 la tîrgul Gurghiu. Pentru vîrsare de sînge (*vér birságh*) gloaba e de 1 fl., cea a furtului (*ór birságh*) e de 5 fl., a desfriului (*bika birságh*) de 3 fl. La Chiheriul de Sus gloaba arătării de vînătaie (*kék mutatás*) e de 80 d., tot așa și a vîrsării de sînge.

Urbariul din 1665, tot la Gurghiu, vine să completeze informațiile. Astfel pîra, plîngerea nedreaptă (*panasz birságh*) se pedepsește cu 1 fl. La fel și nerespectarea pecetii provizorului, cu 1 fl. Celelalte urbarii repetă textele inițiale.

O sursă permanentă de amenzi e și nerespectarea anumitor opreliști legate de monopoliurile senioriale.

Crîsmăritul e interzis pe domeniu de la Crăciun pînă la Sf. Mihail, indiferent de condiția socială a locuitorilor de pe domeniu. Încălcarea opreliștii era pedepsită cu 12 fl., gloabă intrată și în *Approbatæ P. III, Tit. XXXII, art. I*, care pe lîngă amenda de 12 fl. mai prevedea și spargerea buții cu vin a vinovatului.

Tot sub pedeapsa de 12 fl. sînt oprite de la pescuit apele de pe domeniu și în special apele cu păstrăvi. Interdicțiile se repetă urbariu de urbariu. În primul rînd e oprită Valea Gurghiului. Urbariul din anul 1652 menționează că această opreliște e doar de cîțiva ani. Apoi la Hodac sînt oprite Tireul și Isticelul, tot sub pedeapsa de 12 fl. Oprită e și apa Orșovei, care are mai cu seamă raci. La Petelea o excepție pentru Valea Gurghiului care e oprită doar atunci cînd principele vine să locuiască în cetatea Gurghiului. În urbariul din 1715 Valea Gurghiului și apa Orșovei sînt libere pentru pescuit.

O sursă de venit pentru domeniu e și pădurea Mociar, foarte bună pentru îngrășatul porcilor la ghindă. Apoi, și lemnul bun pentru construcție face ca ea să fie oprită pe seama cetății. Călcarea hotarului pădurii, spune urbariul din 1665, se pedepsește cu 12 fl. Tăierea lemnului pentru construcție fără știrea dregătorilor cetății se pedepsește cu 24 fl.

Deși sumare, textele ne arată și modul în care sînt repartizate veniturile provenite din gloabe, între dregătorii domeniului. În primul rînd remarcăm gloabele de 12 fl. Din acestea două părți revin cetății și o parte provizorului. Amănunte referitoare la repartiția lor avem tot la 1652. În Chiheriul de Sus, din gloaba vînătaii două părți sînt ale provizorului și una a crainicului. La fel se împarte și gloaba vîrsării de sînge. Textul înscris la Hodac vine cu unele informații suplimentare. Astfel din gloabele de 12 fl. două părți revin cetății și una provizorului și celorlalți dregători subalterni, iar gloabele ce nu întrec suma de 5 fl. aparțin în totalitate provizorului și subalternilor săi.

O situație aparte avem în Petelea la 1688. Gloabele pînă la 3 fl. aparțin tîrgului. Cele ce trec de această sumă două părți sînt ale cetății și una a provizorului. La fel și gloabele ce cad de pe urma pădurii lor. O altă sursă de venituri e reprezentată de gloabele ce se puteau aplica în tîrg cu ocazia tîrgurilor bianuale. Din acestea jumătate sînt ale provizorului, iar cealaltă jumătate sînt ale tîrgului. Situația se menține și la 1694.

Urbariile și socotelile domeniului nu ne dau și sumele încasate de pe domeniu din gloabe. Avem doar două mențiuni. Una dintr-un extras de venituri și cheltuieli din anul 1643¹⁶ arată că din gloabe s-a perceput suma de 157/34 fl. Aceasta desigur este partea ce a revenit

¹⁶ Makkai László, *I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai (1631—1648)*, Budapesta, 1954, p. 619.

domeniului. O sumă destul de mare, dacă o comparăm cu alte venituri bănești de pe domeniu la această dată. Ca termen de comparație amintim suma de 176 fl. provenită din lina vîndută a oilor alodiale și 145 fl. veniți din vama podurilor de la Reghin și Iernuțeni. A doua mențiune cu totul izolată o avem la 1676 într-un extras general de intrate și ieșite ale domeniului unde se arată că s-a perceput de pe domeniu suma de 12 fl. pentru încălcarea hotarului celor din Petelea¹⁷. Faptul că gloabele nu sînt înscrise în socotelile domeniului nu înseamnă că nu se aplicau. Dimpotrivă, insistența cu care sînt repetate în toate textele urbariilor ne îndreptățește să afirmăm că gloabele reprezentau o sursă destul de însemnată de venituri pentru domeniu.

Din aspectele mai sus prezentate rezultă că în cadrul domeniului Gurghiu, forurile de judecată erau reprezentate ierarhic de scaunul de judecată al judeului, al crainicului și ca for suprem de judecată și apel de scaunul de judecată al provizorului. Textele urbariilor ne dau și elemente care vin să completeze parțial datele cunoscute pînă în prezent. Informații prețioase sînt cele legate de instituția crăiniciei, care-i lărgesc și-i aprofundează conținutul. În Gurghiu, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și începutul celui următor, funcționează un scaun de judecată al crainicului cu atribuții bine circumscrise. În secolul XVII crăinicia continuă să fie o instituție specific românească. De la începutul secolului al XVIII-lea ea își schimbă treptat conținutul și profilul evoluînd spre o instituție general domeniială.

Forurile de judecată ale domeniului, dregătorii ce intră în componența lor, gloabele ce vin să asigure monopolurile senioriale, urmăresc în primul rînd consfințirea dreptului inalienabil al stăpînului feudal asupra supusului său în condițiile sistemului social-economic al feudalismului.

L. URSUȚIU

GERICHTSSTELLEN, GERICHTSURTEILE, STRAFGELDER AUF DEM DOMINIUM GURGHIU ZWISCHEN DEN JAHREN 1652—1715

(Zusammenfassung)

Auf Grund eines unveröffentlichten Archivmaterials stellt der Verfasser hierarchisch die Gerichtsstellen auf dem Dominium Gurghiu dar: der Gerichtsstuhl des Richters, des „Crainic“ und des Provisors. Hervorragend sind vor allem die Informationen über die „Crainic“-Einrichtung auf dieses Dominium, welche die bisher diesbezüglich für andere geographische Zonen Siebenbürgens bekannten Daten erweitern und vertiefen. Im 17.-ten Jahrhundert behält die „Crainic“-Einrichtung in Gurghiu ihre traditionellen rumänischen Eigenheiten um dann allmählich im 18.-ten Jahrhundert sich dessen Gehalt zu verändern und sich zu einer allgemeinen Domeniainrichtung zu entwickeln.

Die auf dieses Dominium eingeschriebenen Strafgelder sichern in erster Linie die Seniorialrecht und bilden gleichzeitig ein sicheres Einkommen für die Feudalherren.

¹⁷ Orig. Arh. Ist., Colecția „Socoteli princiare“, nr. 649.